

Over de grens: seksuele intimidatie in de sport begrijpen en voorkomen

Tine Vertommen¹ en Nicolette Schipper-van Veldhoven²

Ook in de sport komt seksuele intimidatie voor. Uit internationaal onderzoek blijkt dat ongeveer een op vijf sporters minstens eenmalig een negatieve ervaring op het vlak van seksuele intimidatie meemaakt in de sportclub. Dit varieert van vervelende seksuele opmerkingen en het aanraken van intieme lichaamsdelen tot ongewenste seksuele handelingen. Ongeveer 5% van alle ondervraagde sporters geeft aan seksueel misbruikt te zijn door een sportcoach, bestuurder uit de sportvereniging of een medesporter. Vaak hoor je binnen sportverenigingen echter de bewering 'In onze club komt dit niet voor'. Een omgeving waarbinnen seksualiteit en ongewenst seksueel gedrag onbesproken blijven, vormen echter een vruchtbare bodem voor seksueel grensoverschrijdend gedrag.

¹ Tine Vertommen is criminologe.

² Nicolette Schipper-van Veldhoven is programmamanager Onderzoek NOC*NSF.

Inleiding

Eind jaren negentig werd de Nederlandse sportwereld opgeschrikt door de affaire Ooms. Drie topjudoka's dienden een klacht in bij de judobond, waarin ze hun coach Peter Ooms beschuldigden van seksuele intimidatie. De media sprongen er gretig op in. Met uitgebreide aandacht voor deze spraakmakende zaak en een stortvloed aan publicaties over andere zaken in de sport en het onderwijs die hierop volgden, legden zij het achterliggende probleem bloot. Door deze affaire werd duidelijk dat de sportsector achter bleef bij andere sectoren wat betreft de ontwikkeling van preventiebeleid op het terrein van seksuele intimidatie.

Wat is seksuele intimidatie?

Seksuele intimidatie is elke vorm van seksueel gedrag of seksuele toenadering in verbale, non-verbale of fysieke zin, opzettelijk of onopzettelijk, die door de persoon die het ondergaat als ongewenst of gedwongen wordt ervaren (www.watisjouwgrens.nl).

Seksuele intimidatie is dus een breed begrip waar allerlei verschillende gedragingen onder kunnen vallen. Het is ook een subjectief gegeven: wat voor de een als storend en ongewenst ervaren wordt, kan voor de ander geen enkel probleem zijn. Toch is het diegene die het ondergaat, die beslist of bepaald gedrag 'moet kunnen' of niet.

Sommige gedragingen zijn echter altijd in elke situatie ongewenst, ongeacht de ervaring van het slachtoffer. Voyeurisme, exhibitionisme, aanranding, verkrachting en seksueel misbruik zijn duidelijke vormen van ongewenst (en strafbaar) seksueel gedrag. Het is echter niet altijd even zwart-wit. Veel gedragingen, vaak ook tussen jongeren onderling, zijn moeilijker te beoordelen als goed of fout. Seksualiteit en seksuele ontwikkeling hebben immers een plaats in het leven van de sporter.

Casus 1: seksuele intimidatie

Marc is al jaren scheidsrechter bij het basketbal. Hij heeft een grote liefde voor de sport en voor z'n vereniging, waar hij al jaren lid van is. Van beroep is hij boekhouder, dus toen het clubbestuur hem vroeg om penningmeester te worden, twijfelde hij geen moment.

Marc geniet van het wedstrijden fluiten en hij geniet van het contact met de speelsters. Marc houdt van kijken naar mooie jonge vrouwen, daar is niets mis mee, toch?

Hij geeft hun wel eens een complimentje, over hun mooie lange benen of hun lekker kontje in die shortjes. Bij het opstellen van de vrijworp duwt hij de meisjes wel eens achter de lijn en raakt daarbij net iets te lang hun middel aan.

De meeste meisjes in de vereniging vinden Marc een 'griezel'. Hij zit veel te vaak aan je en z'n opmerkingen zijn altijd dubbelzinnig. Maar hij doet geen

Diegene die het ondergaat beslist of bepaald gedrag 'moet kunnen' of niet.

vlieg kwaad, dus ze ondernemen verder geen actie tegen hem. Ze willen immers niet op z'n tenen trappen en er zo voor zorgen dat hij in hun nadeel gaat fluiten.

Coach Henk merkte al wel eens op dat Marc 'losse handjes' heeft en graag in het gezelschap van jonge vrouwen vertoeft. Zag hij daar nu een ongepaste aanraking, onder het shirt van één van de meisjes? Ik kan er het beste niets over zeggen, beslist Henk, hij kent 't opvliegende karakter van Marc al een beetje en ze hebben 'm echt nodig voor de wedstrijd morgen...

Komt het vaak voor in de sport?

Hoewel het onderzoek naar het vóórkomen van seksuele intimidatie in de sportcontext schaars is, zien we een duidelijke toename sinds de jaren negentig (o.a. Brackenridge, 2001; Fasting et al., 2011). Cijfers over het meemaken van seksueel grensoverschrijdend gedrag in de sport, variëren tussen 2 en 50% (Fasting et al., 2011). Ongeveer 5% van alle sporters zou ervaring hebben met bedreigende seksuele avances die geïnterpreteerd moeten worden als seksueel misbruik (Vanden Auweele et al., 2008). Door de verschillende definities van seksuele intimidatie/ongewenst seksueel gedrag, de variërende onderzoeksmethoden en de gevoeligheid van het thema, is het moeilijk onderzoeksresultaten wereldwijd met elkaar te vergelijken en een eenduidig beeld te krijgen van de omvang van deze problematiek. Verder werden bij de meeste onderzoeken alleen vrouwelijke sporters ondervraagd en zijn er (bijna) geen cijfers bekend over negatieve seksuele ervaringen bij mannelijke sporters. Wat we duidelijk terugvinden in elk onderzoek is dat seksuele intimidatie vóórkomt in alle sporten, op elk niveau en zowel vrouwelijke als mannelijke slachtoffers maakt en vrouwelijke en mannelijke daders kent. Toch blijven veel sportclubs en sportbonden beweren dat seksuele intimidatie in hun omgeving niet voorkomt. Het taboe om te spreken over seksualiteit en ongewenst seksueel gedrag in de sportclub, blijft sterk aanwezig en leidt waarschijnlijk tot het stilzwijgen en in stand houden ervan. De door NOC*NSF ontwikkelde instrumenten voor preventie van seksuele intimidatie in de sport (<http://www.nocnsf.nl/nocnsf.nl/olympische-droom/sport-en-maatschappij/seksuele-intimidatie/seksuele-intimidatie>), worden dan ook nog te weinig gebruikt door sportverenigingen (Serkei et al., 2012).

Voedingsbodems voor seksuele intimidatie in de sport

Men zegt weleens dat de sport een vruchtbare omgeving is voor het ontstaan en in stand houden van seksuele intimidatie. Tot op de dag van

vandaag zijn er echter geen cijfers beschikbaar die bewijzen dat seksuele intimidatie vaker in de sport voorkomt dan elders. Toch wordt de sport gekenmerkt door enkele traditionele waarden die aanleiding zouden kunnen geven tot het ontstaan en voortduren van seksuele intimidatie.

De coach-sporterrelatie

De macht van een coach of autoriteitsfiguur over zijn sporter is enorm. Coach en sporter, zeker op topniveau, brengen heel veel tijd met elkaar door. Vaak spenderen ze meer tijd samen dan de sporter met zijn ouders. Coaches hebben bijzonder veel invloed op hun sporter, vaak doordat ze toegang hebben tot alle facetten van diens leven (Moget & Weber, 2008). Wat eigenlijk een professionele relatie is, groeit daardoor vaak uit tot een zeer persoonlijke relatie. De coach heeft alle macht in handen: macht uitgaande van zijn hiërarchische positie, persoonlijke macht, macht uitgaande van de beloningskracht die hij bezit, macht uit het feit dat hij de sporter kan dwingen iets te doen, macht vanuit zijn expertise in het domein, macht doordat hij de toegang is tot informatie voor de sporter, macht doordat hij het is die de sportcarrière van de sporter mogelijk maakt, macht vanuit de gehoorzaamheid die de sporter aan de dag legt. Dit machtsverschil kan zorgen voor een bijzonder grote disbalans in de relatie, die op zijn beurt zorgt voor een groter potentieel risico op misbruik.

De coach heeft de mogelijkheid alle facetten van het leven van een sporter te beheersen. Naast het machtsverschil, zijn er nog andere specifieke karakteristieken in de sport die de kans op seksuele intimidatie of andere vormen van grensoverschrijdend gedrag, kunnen vergroten.

Sport is immers een zeer fysieke bezigheid. In tegenstelling tot het onderwijs of het bedrijfsleven, heeft een coach de 'toestemming' om een sporter, instructiegerelateerd weliswaar, aan te raken (Kirby et al., 2000; Volkwein et al., 1997). In de meeste gevallen is dit immers uit veiligheidsoverweging of om de sporter een techniek bij te brengen. Toch creëert dit een cultuur van lichamelijkheid en kan de sporter niet altijd zelf beslissen wat aanvaardbaar gedrag is. Doordat het verwachtingspatroon van coaches zo gekleurd is, zal een sporter ook niet snel protesteren en aangeven dat hij of zij het fysieke contact niet apprecieert.

Jonge topsporters die uren per dag zeer ambitieus bezig zijn met hun sport, vormen een uiterst kwetsbare groep. Het machtsverschil wordt immers nog versterkt door het grote leeftijdsverschil met de coach en daarnaast zijn er ook veel praktische mogelijkheden, zoals geïsoleerde trainingsmomenten en buitenlandse trainingskampen of toernooien. Uit financiële of andere redenen, kan het gebeuren dat de coach op dezelfde kamer overnacht als de sporter of geregeld op de kamers van de atleten een kijkje komt nemen. Uit onderzoek blijkt dat dit zeer risicovolle situaties zijn (Cense, 1997, 1998; Brackenridge, 2001). We mogen ook het belang van sportief succes niet onderschatten. Soms is de prestatiedruk bij topatleten zo groot, dat alles moet wijken. Seksuele intimidatie is dan slechts een kleine opoffering voor de sporter, op de weg naar sportroem³.

Casus 2: seksueel misbruik

Maarten en Jan zijn broers en allebei gek op zwemmen. Maarten is 12 en Jan is 15, wanneer ze een nieuwe coach krijgen voor hun zwemteam. Bas is 37 en heeft een jarenlange carrière als internationaal zwemmer achter de rug. Hij coacht het team met hart en ziel en al snel boeken de jongens progressie.

³ In dit hoofdstuk wordt niet ingegaan op de gevolgen van seksueel misbruik voor de slachtoffers, aangezien deze niet sportgebonden zijn. Het is bekend dat elke slachtoffer van seksueel misbruik in mindere of meerdere mate schade oploopt. De gevolgen kunnen snel na het misbruik voelbaar zijn, maar soms kan het ook jaren duren vooraleer het slachtoffer de gevolgen ervaart. In de medische literatuur worden zowel lichamelijke, psychische als sociale gevolgen van seksueel misbruik beschreven.

Bas heeft een goede band met de broers. Op Jans verjaardag gaf hij hem een nieuwe zwemtas cadeau, en op dezelfde dag kreeg Maarten een iTunes herlaadkaart. Hun ouders werken allebei voltijds en kunnen de broers daarom niet tijdig naar de zwemhal brengen. Gelukkig is Bas zo vriendelijk om de jongens op te halen van school en na de training weer thuis te brengen. Via Facebook zijn zowel Maarten, Jan als mama bevriend met Bas. Mama ziet zo vaak foto's verschijnen van haar zonen, met Bas voor en na de training of op één van de uitstapjes met de zwemvereniging. In de zomervakantie neemt Bas de jongens mee naar een voetbalwedstrijd van Oranje en nodigt hij hen nadien uit voor een barbecue bij hem thuis.

Maarten wil graag wat zakgeld verdienen en is dus razend enthousiast wanneer Bas hem vraagt om als babysitter op zijn dochtertje te passen. Bas komt vaak vroeger thuis dan zijn vrouw en komt dan gezellig mee op de bank zitten. Ze kijken samen een actiefilm en soms komt er wel eens een erotisch fragmentje in voor, wat Bas dan van commentaar voorziet. Hij vraagt of Maarten weleens een erectie gekregen heeft en of hij misschien de zijne eens wil zien. Maarten weet niet hoe hij moet reageren en hoopt dat Bas' vrouw snel thuiskomt.

Jan en Bas delen veel met elkaar. Hun passie voor zwemmen, voor voetbal, voor snelle wagens. Bas is ook sterk in wiskunde, waar Jan dankbaar gebruik van maakt wanneer hij een huistaak moet maken. Tijdens het chatten stuurt Bas steeds vaker pornografische links door naar Jan. Hij zegt dan welke filmpjes 't bekijken waard zijn en wat hem opwindt. Jan vindt dit wel stoer. Zo kent hij immers een pak 'vaktermen' meer dan z'n klasgenoten en dat komt wel eens van pas. Eén keer heeft Bas zich ook gemasturbeerd voor de webcam.

Jan wordt uitgenodigd voor een trainingskamp bij de nationale juniorenploeg. Bas begeleidt hem. Op de terugrit vanuit Amsterdam trakteert Bas Jan op een uitstapje naar de bioscoop. Hij heeft kaartjes voor die nieuwe film die Jan zo graag wil zien. Nadien gaan ze nog eentje drinken in een café en Bas trakteert Jan op z'n eerste biertje. Terug in de auto, na enkele biertjes, betast Bas Jans kruis en dwingt hem zijn geslachtsdeel aan te raken. Jan is volledig over z'n toeren, niet in het minst doordat hij voelde dat hij een erectie had toen Bas 'm aanraakte. 's Avonds thuisgekomen, gaat Jan meteen naar z'n kamer. Zijn ouders kijken raar op en vragen zich af wat er aan de hand is.

Enige tijd later vraagt Maarten z'n broer Jan of Bas soms ook aan 'm zit, zoals hij dat bij hem doet tijdens het babysitten. Jan wil hier liever niet over praten en antwoordt afwijkend 'dat zoiets toch niets voorstelt en dat hij zich niet moet aanstellen'. Maarten gaat er dus maar van uit dat dit gedrag normaal is en beslist om er niets over te zeggen.

Op z'n zestiende krijgt Jan z'n eerste vriendinnetje. Bas plaagt hem ermee en zegt dat hij beter nog een keertje extra moet langskomen om wat technie-

ken te oefenen, zoals ze de laatste maanden regelmatig gedaan hebben. Wanneer de bemoeienissen van Bas, zowel sportief als privé, Jan teveel worden, beslist hij alles op te biechten aan z'n liefje. Jan weigert om nog langer onder Bas' leiding te zwemmen, iets wat zijn ouders onmogelijk kunnen begrijpen. Zijn ouders stellen voor dat hij 't uitpraat met Bas, niet wetende wat er gaande is, en zijn ouders nodigen Bas uit bij hen thuis te komen. Jan raakt in paniek en stort in. Hij vertelt alles aan zijn ouders en broer. De volgende morgen vertelt ook Maarten wat Bas doet tijdens het babysitten. De ouders lichten onmiddellijk het clubbestuur in, dat op haar beurt contact opneemt met de NOC*NSF hulplijn.

*(NOC*NSF hulplijn: een hiervoor opgeleide vertrouwenspersoon van de hulplijn wordt ingeschakeld en begeleidt slachtoffers en ouders wanneer ze beslissen aangifte te doen van seksuele intimidatie bij de politie. In het verdere traject dat onder andere een tuchtprocedure bij de sportbond en een doorverwijzing naar de reguliere hulpverlening kan omvatten, blijft de NOC*NSF-vertrouwenspersoon beschikbaar voor slachtoffers, ouders, clubbestuur. Ook de (vermoedelijke) dader kan beroep doen op een NOC*NSF-vertrouwenspersoon via de hulplijn).*

Grooming

De bovengenoemde casus beschrijft het proces van *grooming*. Grooming is het proces waarin de pleger zijn slachtoffer isoleert en bewust voorbereidt op het misbruik (Brackenridge, 2001). De pleger probeert langzaam het vertrouwen te winnen van zijn uitgekozen slachtoffer en gaat systematisch over tot het neerhalen van de interpersoonlijke grenzen (Fasting & Brackenridge, 2005). Dit proces kan weken, maanden en zelfs jaren duren. De pleger probeert stapsgewijs dichterbij te komen om geheimhouding mogelijk te maken. Het groomingproces is zeer belangrijk omdat het hierdoor zal lijken dat de sporter 'vrijwillig meewerkt' aan het misbruik. Hier vinden we meteen het verschil tussen intimidatie en misbruik: intimidatie is altijd ongewild door het slachtoffer, terwijl het bij misbruik kan lijken alsof het slachtoffer, door grooming, het gewild heeft.

Kinderen zijn, vanuit de afhankelijkheidsrelaties in de opvoeding, uiterst kwetsbaar voor deze benadering, maar ook adolescenten en (jong)volwassenen in een sterke afhankelijkheidsrelatie, zoals die van een coach en sporter, zijn gevoelig voor dit proces (Moget & Weber, 2008). De sporter krijgt een groot vertrouwen in de coach of andere begeleider die hij al als een autoriteit aanschouwt. De pleger kiest vaak bewust zijn slachtoffers, werpt zich op als een vaderfiguur en geeft aandacht aan privéaangelegenheden van de sporter.

Sport en Kennis

Deze preview is een gedeelte uit het boek:

Goud in elk kind

Jeugdsport in een pedagogisch perspectief

[Meer informatie](#)

Voor meer artikelen en andere uitgaven kunt u terecht op www.sportenkennis.nl